

FƏAL TƏLİMDƏ ÖYRƏDİCİ VƏ İNKİŞAFETDİRİCİ TƏLİM MÜHİTİNİN ROLU

UOT 37.01

Şölə Firdovsi qızı Mustafayeva
Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı
E-mail: sholamustafayeva27@gmail.com

Rəyçilər: *ped.ü.f.d., dos. F.M. Allahverdiyeva,*
ped.ü.f.d., dos. P.M. Həsənova

Açar sözlər: *fəal təlim, öyrədici mühit, inkişafetdirici mühit, informasiya mühiti*

Ключовые слова: *активное обучение, образовательная среда, развивающая среда, информационная среда*

Key words: *active learning, educational environment, developing environment, information environment*

Dünya təcrübəsi göstərir ki, fəal təlim metodu müəllim üçün dərslərin keyfiyyətini artırmaq üçün vacib bir vasitədir. Bu metod şagirdlər üçün dərsləri çox maraqlı və cəlbədicidir. Fəal interaktiv təlim həm təlimin məzmununun öyrənilməsinə, həm də bu məzmunun tətbiqini daha səmərəli edir, şagirdlərin dərsləri fəaliyyətini daha da fəallaşdırır. Şagirdlərin öyrənməyə həvəsi və nailiyyətləri artdıqca, müəllimin də fəaliyyəti yüngülləşir. Lakin bu o demək deyil ki, müəllimin zəhməti azalır. İnteraktiv təlim əslində dərslərin hazırlanması və idarə edilməsi üçün müəllimdən böyük zəhmət, işgüzarlıq və yaradıcılıq tələb edir: “Müasir təhsil dedikdə ənənəvi cəmiyyətdən müasir cəmiyyətə keçid başa düşülür. Bu ənənələrdən köklü surətdə fərqlənən innovasiyalara istiqamətlənmək, sosial həyatın dünyəvi xarakter daşması, ardıcıl inkişaf, insan fərdinin özünü reallaşdırması yönündə daha fəal olması, əsasən rəşional dəyərlərə üstünlük verilməsi, kütləvi təhsil və mədəniyyətin, təşəbbüskarlığın həyat tərzinə çevrilməsidir” (1).

Məktəb təcrübəsi onu deməyə əsas verir ki, interaktiv təlim metodlarından hər bir mövzunun tədrisində istifadə etmək məsləhət görülür. Dərslərdə qarşıya qoyulmuş məqsəd, şagirdlərə veriləcək bilik, bacarıq və vərdislərin məzmunu, xarakteri, inteqrasiya imkanları, şagirdlərin hazırlığı, yerli şərait, məktəbin maddi bazası nəzərə alınmaqla interaktiv priyomlara müraciət edilməlidir.

Deyilənlərdən məlum olur ki, fəal təlim metodları təlimin keyfiyyətini xeyli dərəcədə yüksəldir, şagirdlərdə yeni idraki və əxlaqi keyfiyyətlər formalaşdırır. İnteraktiv metodlarla keçilən dərslərdə şagirdlərdə hər şeyi bilmək həvəsi, təşəbbüskarlıq yüksəlir, onların öyrənmə fəallığı, təlimin keyfiyyəti və səmərəliliyi artır, nəticədə mexaniki yaddaş deyil, yaradıcı təfəkkür inkişaf edir.

Fəal təlim bilik, bacarıq, təcrübə və vərdislərə yiyələnməyə, cəmiyyətin vətəndaşları üçün zəruri sosial və intellektual təfəkkürün, müstəqil çalışma, müstəqil düşünmə bacarıqlarının inkişafına kömək edən demokratik üsullarla aparılan təlim prosesidir.

Fəal təlim üsulları o zaman müsbət nəticə verə bilər ki, şagirdlər üçün müasir tələblərə cavab verən öyrədici mühit yaradılsın. Bəzən belə başa düşülür ki, fəal təlimdə öyrədici və inkişafetdirici mühit təlimə İKT-nin yaxından tətbiq olunan mühitdir. Əslində öyrədici mühit üç komponentdən ibarətdir:

1) sosial-psixoloji;

2) informasiya mühiti;

3) əşyavi mühit.

Sosial-psixoloji mühit: bu şagirdin digər insanlarla və öz daxili aləmi ilə qarşılıqlı münasibətidir. Əməkdaşlıq, açıqlıq, bir-birini başa düşmə və köməklik mühiti təlimin təsirini artırır, təlim prosesinə emosionallıq verir, şagirdləri sözün əsil mənasında məktəbə doğru çevirir.

İnformasiya mühiti: informasiya mühiti məlumat mənbələrinin bütün kompleksini öz tərkibinə daxil edir. Adətən məlumat mənbələrinin çox dar dairəsindən istifadə edilir. Təəssüf ki, bir çox hallarda müəllim və dərs vəsaiti yeganə məlumat mənbəyi kimi çıxış edir. Bir çox məlumat mənbələrindən istifadə edilməməsi (bədi, ensiklopedik, elmi-populyar ədəbiyyat, müşahidə, televiziya, kino, mətbuat və s.) təlim prosesini kasıblaşdırır, onu bir çox boyalardan məhrum edir, müəllim və şagird arasında sərbəstliyin itməsinə səbəb olur.

Əşyavi mühit: əşyavi mühitin tərkibinə maddi-texniki resursların tam kompleksi daxildir. Bunlar aşağıdakılardır:

– məktəb əşyavi mühiti: dərsliklər, didaktik vəsaitlər, texniki avadanlıq, stendlər və s.;

– təbii mühit: canlı və cansız təbiət;

– yaşayış mühiti: ev, məişət, maddi mədəniyyət və s.

Tədris prosesində məktəb əşyavi mühitindən daha geniş istifadə olunur. Məktəb binasının divarlarında uşaqların öyrənmə motivasiyasını stimullaşdıran stendlər (əyani və məlumatverici), uşaq işlərinin sərgisi, qəzetlər asılır. Təəssüflər olsun ki, təbiət mühitinin imkanlarından təlim prosesində çox az istifadə olunur. Açıq havada dərslər və ekskursiyalar sisteminin işlənilib hazırlanması, təbii mühitin öyrənilməsi ilə bağlı müxtəlif tapşırıq və məşğələlərin tədris proqramına daxil edilməsi vacibdir.

Fəal təlim metodları ilə keçirilən dərslərdə şagirdlərin inkişafını (və ya inkişaf səviyyələrini) B. Blumun tansonomiyası ilə müəyyən etmək olar:

1. Biliklərin mənimsənilməsi bacarığı: bura öyrəniləcək materialın konkret faktlardan bütöv nəzəriyyələrə qədər yadda saxlanması, ifadə edə bilməsi daxildir.

2. Dərketmə bacarığı: öyrəndiyi materialı şərh etməsi, hadisələrin gələcək inkişafı ilə bağlı məntiqli fikirlər söyləməsi.

3. Təbiiqetmə bacarığı: öyrəndiyi materialın məzmununu konkret şərait və vəziyyətdə tətbiq edə bilməsi.

4. Təhlil etmə bacarığı: öyrəndiyi materialı tərkib hissələrinə ayırmaqla strukturunu müəyyən etməsi.

5. Sintez etmə bacarığı: elementləri kombine etməklə tamamı alması.

6. Qiymətləndirmə bacarığı: öyrəndiyi materialın əhəmiyyətini müəyyən edə bilməsi.

İnteraktiv təlim prosesində ilk baxışdan elə görünə bilər ki, müəllim sinifdə fəal rol oynamır. Əslində isə müəllim şagirdi ruhlandırır, ona özünü tapmaqda kömək edən “yaradıcıya” çevrilir.

İnteraktiv metodlar müəllimin təkcə başqalarını öyrətməsinə deyil, onun özünün də öyrənməsinə, daha yaradıcı və enerjili pedaqoq olmasına imkan verir.

İnteraktiv təlim metodları həmçinin sinif otağının həmişəki tərtibatından, məşğələlərin təşkilinin adət etdiyimiz qaydasından imtina olunmasını tələb edir. Şagird masalarının sinif otağında yerləşdirilməsinin dörd əsas forması vardır:

1. “Sinif” forması – ənənəvi qayda .

2. “Kafe” forması (“Diskussiya klubu”).

3. “Ü” hərfi formasında sinif.

4. “Dairə” formasında sinif.

İnkişafetdirici mühitin daxili (müəssisənin daxili mühiti) və xarici (müəssisənin həyətiani sahəsi) olmaqla iki tipi mövcuddur:

Daxili inkişafetdirici mühit: fəaliyyət mərkəzləri belə mühitin yaradılması üçün əsas vasitədir. Belə mühit uşağın maraq (müxtəlif mərkəz və materiallar) və ehtiyaclarına (uşağın fəaliyyət mərkəzini seçmək imkanı) uyğun təlimin təcrübədə həyata keçirilməsinə imkan verir.

Xarici inkişafetdirici mühit: təhsil müəssisəsinin sahəsi daxili məkanda mümkün olmayan imkanları təmin etməlidir.

– Uşaq və böyüklər arasında ünsiyyət və əməkdaşlığın yaradılması imkanı;

– Uşaqların motor fəaliyyəti imkanı; fərdi fəaliyyət üçün fürsət.

Əşyavi-məkan mühiti inkişaf etdirilməklə aşağıdakılar təmin edilməlidir:

– Müxtəlif təhsil proqramlarının həyata keçirilməsi;

– İnküziv təhsil üçün zəruri şərait;

– Təhsil fəaliyyətinin həyata keçirildiyi milli-mədəni və iqlim şəraitinin nəzərə alınması;

İnkişaf edən əşyavi-məkan mühiti üçün aşağıdakılar təmin edilməlidir:

– Uşaqların yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması.

Təhsil məkanının inkişaf edən təhsil mühiti kimi çıxış etməsi üçün ona daxil edilən komponentlərin qarşılıqlı təsiri zamanı müəyyən xüsusiyyətlər əldə edilməlidir:

– Təhsil strukturlarının şəxsiyyət, ətraf mühit və cəmiyyətin dəyişən ehtiyaclarına uyğun olaraq sürətlə yenidən qurulma qabiliyyətini ifadə edən çeviklik;

– Daxil edilən elementlərin fəaliyyətində qarşılıqlı fəaliyyət və ardıcılıq vasitəsilə ifadə olunan davamlılıq;

– Əhalinin təhsil xidmətlərinə olan tələbatına uyğun olaraq inkişaf mühitinin dəyişilməsini nəzərdə tutan variativlik;

– Ona daxil edilən strukturların qarşılıqlı fəaliyyətinin gücləndirilməsi vasitəsi ilə tərbiyə məsələlərinin həllini təmin edən inteqrasiya.

Problemin aktuallığı. Təlim təlim müasir təhsil sisteminin bütün mərhələləri üçün prioritet istiqamətlərdən birinə çevrilməkdədir. Məqalədə fəal təlimin inkişaf etdirilmə imkanları məqalənin aktuallığını şərtləndirir.

Problemin elmi yeniliyi. Təlim prosesinin yeni standartlar əsasında inkişaf etdirilməsi interaktiv təlim metodlarından yararlanma məqalənin elmi yeniliyi üçün zəmin yaradır.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə irəli sürülən müddəalar fəal təlim öyrədici və inkişafetdirici təlim mühiti özlüyündə praktik və tətbiqi baxımdan məktəb təcrübəsində istifadə üçün geniş imkanlar yaradır.

Ədəbiyyat

1. Technology, Innovation, and Education (TIE) Program: [Electronic resource] / Harvard Graduate School of Education. – Cambridge, 2020.

2. <https://www.gse.harvard.edu/masters/tie>

3. <https://kafkazh.com/tedris-prosesinde-oyredici-muhitin-teskili/>

4. <https://www.eudi.az/meqale/etrafli/281>

5. <https://azedu.az/az/news/54538-nazir-mektebeqeder-tehsil-proqramini-tesdiqledi-kurikulum-yenilendi->

6. <https://kayzen.az/blog/psixologiya/8178/ya%C5%9F-v%C9%99-pedaqoji-psixologiya.html>

Ш.Ф. Мустафаева

**Роль обучающей и развивающей обучающей
среды в активном обучении**

Резюме

Активные методы обучения значительно повышают качество образования, формируют у учащихся новые познавательные и нравственные качества. Однако реализация активных методов обучения тесно связана с организацией развивающей и воспитательной среды в педагогическом процессе. В статье рассматриваются способы организации развивающей среды как принципа активного обучения и обосновывается его важность.

S.F. Mustafayeva

**The role of the learning and developing learning
environment in active learning**

Summary

Active teaching methods significantly improve the quality of education, form new cognitive and moral qualities in students. However, the implementation of active teaching methods is closely related to the organization of the developing and educational environment in the pedagogical process. The article discusses ways to organize a developing environment as a principle of active learning and substantiates its importance.

Redaksiyaya daxil olub: 10.09.2023